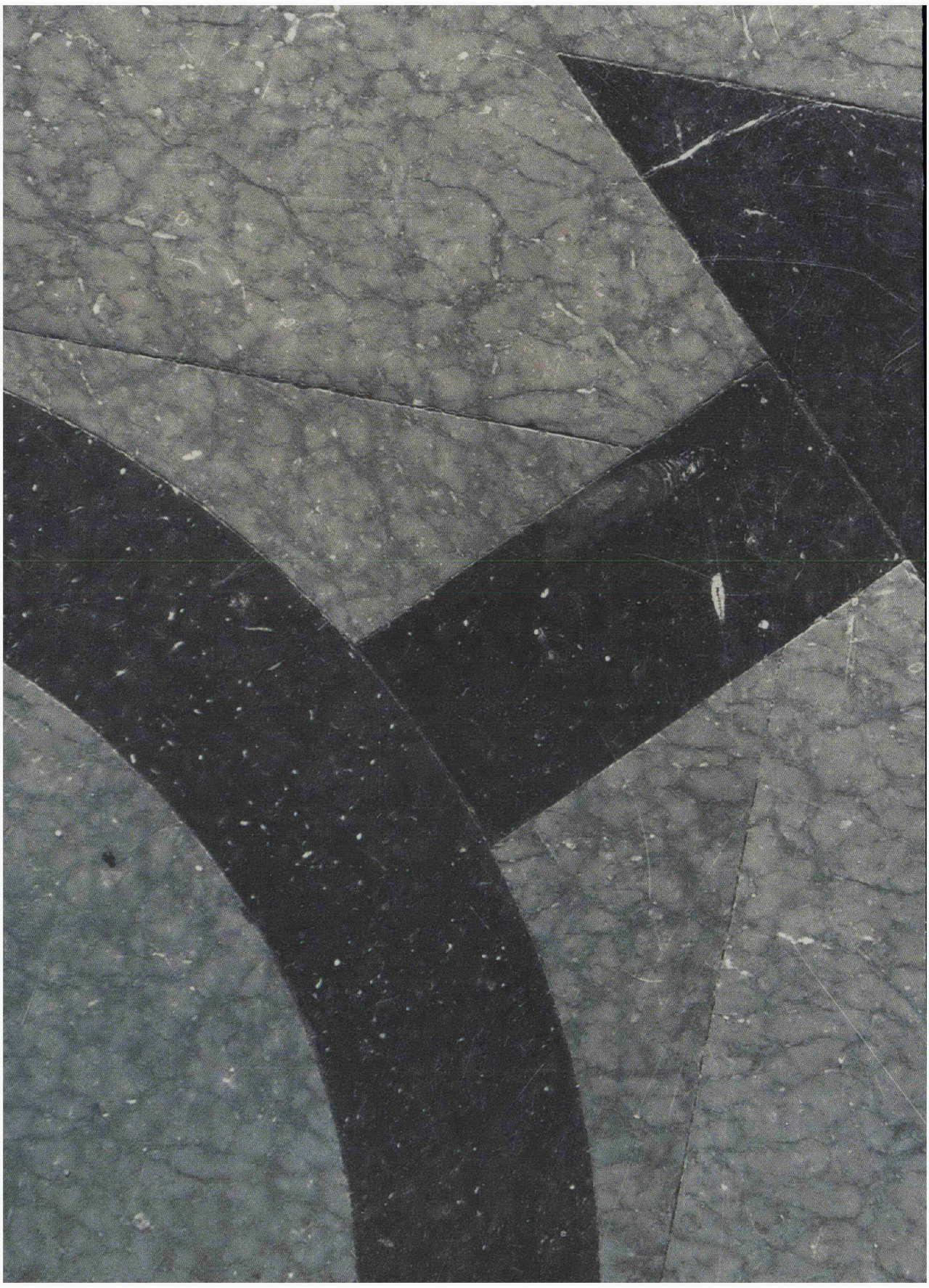

WERA GRAHN

Tekniska museet – den manliga teknikens tempel?

Den kalla aprilvinden biter i kinderna när jag står och väntar framför portarna till Tekniska museet. Det är ännu några minuter kvar innan de öppnas. Mitt uppdrag är att titta på samlingarna ur genusperspektiv.[1] Jag undrar vad jag kommer att finna. Av någon anledning är detta ett museum jag aldrig tidigare besökt, trots att jag arbetat på museer i många år. Fast jag aldrig varit här förut har jag ändå någon sorts uppfattning om vad som finns innanför väggarna. Teknik är ett begrepp som väcker tankar om komplicerade tekniska konstruktioner, gjorda av män och för män i en värld där mannen varit norm. I kombination med museum tänker jag mig att det här är en plats där männens makt över tekniken manifesteras. Men stopp! Vilken generalisering! Vad är det som säger att teknik är något manligt?

Visserligen har männen haft ett långt försprång framför kvinnor när det gäller teknisk utbildning. Först 1921 fick kvinnor tillträde till tekniska högskolor.[2] Tre år senare grundades Tekniska museet av flera starkt mansdominerade sammanslutningar – Ingenjörsvetenskapsakademien, Svenska Teknologföreningen, Svenska Uppfinnareföreningen och Sveriges Industriförbund. Dess uppgift enligt stadgarna är främst att belysa den svenska utvecklingen inom ingenjörskonsten och dess grundvetenskaper, samt inom industrin. Även om museet i början var en mansdominerad institution, så finns det ingenting i sig som säger att det nödvändigtvis behöver vara så idag – t ex i stadgarna – och att den teknik som visas tvunget skulle behö-

Järntecknet i Sverigesalen.
FOTO NISSE CRONESTRAND, TEKNISKA MUSEETS ARKIV

va vara kopplad starkare till det ena eller andra könet. Är inte de tekniska föremål som museet samlat in neutralt könlösa ting?

Jag försöker skaka av mig mina fördomar och inta en sakligt neutral inställning till uppdraget. Jag är här för att ta reda på om det går att finna skillnader i förhållande till kön i samlingarna och inte att redan från början anta att det är så.

Flera skol- och förskoleklasser står framför mig och väntar ivrigt på att få komma in. Ju närmare tioslaget kommer desto fler trängs framför trappan. Det råder en spänd förväntan. Då händer plötsligt något som återigen får mig att undra över kopplingen mellan kön, teknik och museet.

Alldeles intill mig står en dagisfröken som håller en liten pojke i ena handen och en flicka i den andra. Plötsligt vänder sig en manlig barnskötare i gruppen om. Han klappar pojken på huvudet och säger:

"Nu ska det väl bli kul för dej!"

Han ler samtidigt bekräftande mot pojken och tittar honom i ögonen. Flickan som håller i frökens andra hand skruvar på sig, slänger lite rastlöst med armen och blir genast tillsagd av fröken att stå stilla. Det är pojken som förväntas få roligt, medan flickan uppmanas att vara passiv och snäll.

Är det en slump att detta inträffar framför Tekniska museet? Och har det i så fall någon betydelse? Hänger det samman med förväntningar på det som döljer sig innanför väggarna till detta museum och att dessa är relaterade till kön? Vad är det jag kommer att finna i samlingarna och vad säger detta om kön?

Teoretisk bakgrund

Men först en kort teoretisk bakgrund. Att anlägga ett genusperspektiv på samlingarna innebär att utgångspunkten för studien är kön. Enkelt uttryckt är det den primära utsiktsplatsen vi intar. Vad kan vi säga om samlingarna om vi filtrerar dem genom begreppen manligt och kvinnligt? Hade ett annat perspektiv applicerats – som klass, etnicitet eller generation – skulle förmodligen andra aspekter kommit fram än de som tas upp nedan.[3] En mängd parametrar kan ju anläggas på en studie och de nyss nämnda är bara några få. Det viktiga är att vi är medvetna om att det perspektiv vi väljer – oavsett vilket – gör att vi delvis ser olika saker.[4]

De tanketrådar jag här vill ansluta mig till tar sin utgångspunkt i Joan Wallach Scotts syn på kön (genus) som ett grundläggande drag i sociala relationer, en av grundpelarna i det sociala varat.[5] Att kön har en fundamental betydelse i den sociala samvaron bygger på upplevda skillnader mellan könen – manligt och kvinnligt är med andra ord sociala konstruktioner och inte naturgivna tillstånd.[6] Kön (genus) ser Scott också som ett fundamen-

På besök i Tekniska museet. Flicka på sportlovet 1998 och pojkar omkring 1980.
FOTO NISSE CRONESTRAND OCH KAY DANIELSON, TEKNISKA MUSEETS ARKIV

talt sätt att beteckna maktrelationer. Yvonne Hirdman har utvecklat Scotts tankar och systematiserat och sammanfogat komponenter inom den redan existerande feministiska debatten till ett system, genussystemet, som hon ser som en ordningsstruktur av kön. Systemet har två bärande logiker. Den första är isärhållandets princip, där manligt och kvinnligt avskiljs. Den andra är den manliga normens primat, kvinnor underordnas i förhållande till män. Det är relationen mellan könen och de asymmetriska maktförhållandena som fokuseras. Genom avskiljandet legitimeras den manliga normen. Isärhållandets, avskiljandets, mekanismer blir därför väsentliga att studera.[7] När det gäller de avskiljande mekanismerna och reproduktionen av den manliga normen, vill jag i enlighet med Iris Marion Young understryka att det oftast inte handlar om klara och tydliga processer, utan om en subtil underliggande struktur, som är så självklar för oss att vi för det mesta inte uppfattar den som problematisk utan som något naturligt. Det handlar alltså inte nödvändigtvis om en medveten underordning och avskiljning, utan är snarare ett resultat av omedvetna föreställningar om manligt och kvinnligt som är så djupt rotade att de är svåra att se och förändra om de inte förs upp till ytan.[8] Ovanstående resonemang är alltså den genusteoretiska grund jag begagnat som analytiskt redskap för att studera samlingarna.

Utställningarna

Så öppnas dörrarna och klasserna slussas in. De flesta försvinner ner mot Teknorama och på vägen dit passerar de bland annat Tekniska museets 75-årsjubileumsutställning i Sverigesalen och Maskinhallen, innan de är fram-

me. Jag passar på att gå runt lite och tittar på de två utställningarna som ger barnen några av deras första intryck av Tekniska museet. Hur ser rummen och dessa utställningar ut i förhållande till kön? Vilka positioner har män och kvinnor här tilldelats?

På en gång när jag kommer in i Sverigesalen stoppas stegen upp. Mitt på stengolvet finns ett jättelikt tecken. Det är tecknet för järn. Men betydelsen är inte entydig, för det står samtidigt som symbol för man.[9] Detta är det tecken som Tekniska museet valt att pryda golvet i Sverigesalen med. Alltsedan huset byggdes har det funnits med och kommer sannolikt att göra så framöver, för tecknet är inte en tillfällig installation, utan en permanent steninläggning i golvet. Det är beläget i en av de första salarna som besökaren kommer till och har där fått en central placering på golvets mitt. För att komma vidare in i Maskinhallen och bort till Teknorama går det inte att undvika. Besökarna måste bokstavligen trampa på det för att komma vidare.

Tecknets centrala placering antyder att något viktigt och essentiellt sägs om museet här. Idag vet vi inte om byggnadens skapare medvetet använt tecknet i dess dubbla innebörd eller bara för att beteckna järnets centrala ställning i vårt lands historia och därmed även inom museets ansvarsområde – kanske eller kanske inte. Men inte desto mindre bär det till många av dagens besökare inte bara ett budskap om att järnet varit viktigt, utan även om det manligas primat. Med ideogrammet har begreppen teknik och man sammansmälts till en enhet. Detta är alltså ett av de första intrycken som möter tjejerna och killarna på vägen till Teknorama.

Tittar så på föremålen i montrarna. Här finns allt från elektriska skotorkare till räknemaskiner. Texten uttrycker inte något öppet samband med endera könet. Tillverkare, årtal och material är det som verkar vara det väsentliga att berätta om. Vi får inget veta om hur grejerna använts, vem som haft dem eller deras betydelse i ett vidare avseende. Tingen blir härmed lösryckta ur sitt sammanhang, även i förhållande till kön.

Att den tidiga modellen av en mikrovågsugn i en av montrarna inte användes av en kvinna, utan av en man som nyss blivit änkling,[10] kan ingen ana. Besökaren lämnas att själv föra samman föremålen med endera en kvinnlig eller manlig sfär. Det här är ett av många exempel på den kontextlöshet som omgärdar många av museets föremål, vilket vi kommer att se mer av nedan när jag tittar på kringuppgifterna på katalogkorten.

I en av montrarna visas ett duvbo, vilket jag tolkar som ett ifrågasättande av vad vi kan definiera in i begreppet teknik – även om det inte sägs rent ut i föremålstexten. Det blir för mig ett tankeväckande exempel på hur nya och oväntade frågor kan föras in i en utställning. Inget hade hindrat att frå-

Den ryska kosmonauten Valentina Teresjkova föreläser på Tekniska museet 1978.
FOTO KAY DANIELSON, TEKNISKA MUSEETS ARKIV

gor om kön lyfts fram på ett liknande sätt till exempel vid ovan nämnda mikrovågsugn eller vid något annat föremål. Men det har inte gjorts.

På ena kortsidan finns en mängd fotografier upphängda. Här möter mig ett hav av män, först efter en stund urskiljer jag här och där några kvinnor. Jag ska här bara ge ett typexempel på hur kvinnor framställs. Ett av fotografierna föreställer en kvinnlig kosmonaut på besök på museet. På den bild som valts ut tar hon emot blommor och hälsar på en skara barn, utanför museet. Förmodligen hälsade också den kvinnliga kosmonauten på museidirektören och höll ett anförande där hon berättade om sitt yrke och det hon uträttat inom sitt värv. Men ingenting av detta har lyfts fram på bild. Som kvinna tilldelas hon istället en traditionellt kvinnlig position i relation till barn, till den reproduktiva sfären. Detta trots att hennes besök sannolikt inte på något avgörande sätt hade att göra med hennes relation till barn. Det här är ett mönster som upprepas på många andra ställen i museet, där männen är aktiva och delaktiga i produktionen, medan kvinnorna hänvisas till reproduktionen och blir tillfälliga gäster i en manlig värld. Detta verkar alltså ske oavsett hur tekniskt kunniga kvinnorna än är.

På väggarna hänger emellertid några affischer från tidigare utställningar där kvinnor stått i centrum. Särskilt en gläder mig, *Två hjul och en hästkraft – mopedens tid i Sverige* från 1994. Här syns en dam i nylonstrumpor på en moped. Det är hon som kör. Jackan fladdrar i fartvinden, hon är aktiv och har själv kontrollen över fordonet. Det känns uppfriskande.

Jag lämnar Sverigesalen och går trappstegen ner i Maskinhallen. Om bilder av människor finns här är det även i detta rum främst av män. Ofta finns de också namngivna som uppfinnare till någon av de stora maskinerna som fyller hallen. En enda namngiven kvinna finner jag. Det är Alexandra Gjestvang. Hon var den första kvinnan i Sverige som tog körkort och har förärats med ett stort fotografi.

Annars är det tunnsått med kvinnor. Vid skruvpropellern finns de visserligen både omnämnda och avbildade, men då i egenskap av roddarmadammer som blev utkonkurrerade av moderna farkoster – som ett minne över ett utdött släkte. Och så vid damcykeln. Där finns en bild av en kvinna som med tom blick – som om hon inte hade ett mål för turen – har greppat cykelhandtagen. Men det är inte med en fast hand hon styr, utan med fingerspetsarna. Det hela ser lite tafatt och osäkert ut. Bakom henne står emellertid en hel skara med uniformerade män, redo att styra upp hennes färd. På det hela taget känns Maskinhallen som ett mäktigt mausoleum över manligt kreerade maskiner.[11]

Det här är alltså några exempel på vad som kan möta besökaren i utställningarna. Här finns aktiva, namngivna män som inte sällan är skapa-

re till det föremål som visas. Om kvinnor finns med får de däremot, med några få undantag, en passivt namnlös roll. Utställningarna är visserligen bara en liten del av museets föremålssamling, närmare bestämt den del som museet valt att visa upp. Men hur ser resten av beståndet ut i könshänseende?

Föremålssamlingen

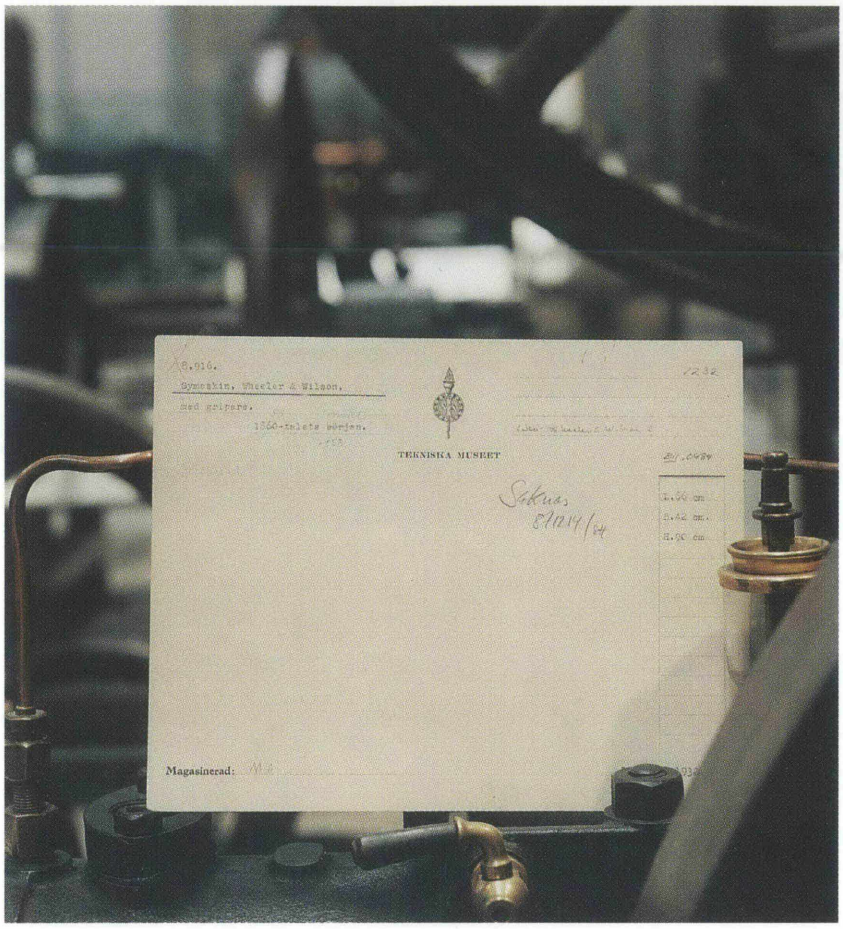
Jag tar mig med ett passerkort in genom den låsta dörren till en av korridorerna med tjänsterum. I mitten av gången finns en dörr som leder in till Labyrinten, museets hjärta, där katalogkort över alla föremålen finns samlade. Jag drar än en gång passerkortet genom säkerhetsanordningen. Det klickar till. Dörren är öppen. Med en känsla av högtidlighet går jag in och närmar jag mig de grå och svarta plåtlådorna där alla uppgifter om de insamlade tingen finns. Totalt rör det sig om mer än 40 000 föremål, som är samlade i ett fyrtiotal lådor. Jag börjar bläddra.

Nyss ute i utställningarna ställde jag frågor om vilka positioner män och kvinnor tilldelats i förhållande till sakerna som visades. Samma fråga går inte att ställa här. Svar på sakernas förhållande till kön går inte att utläsa från katalogkorten på ett enkelt sätt, därför att uppgifter om vem som använt de olika föremålen mestadels saknas – det tekniska föremålet i sig har varit det som rönt intresse – så detta leder ingenvart.

En annan ingång skulle kunna vara att se vilka och hur många föremål som förvärvats av manliga respektive kvinnliga uppfinnare. Men även detta leder in i en återvändsgränd. Ingen på museet kan erinra sig att det överhuvudtaget finns något som någon kvinna uppfunnit, i varje fall inte någon svensk. Ett melittafilter som konstruerats av tyskan Melitta Benz är det närmaste jag lyckas komma.[12] Männens uppfinningar utgör med andra ord huvuddelen av samlingens bestånd.

Nu skulle man ju kunna tro att detta beror på att det inte funnits så många svenska kvinnliga uppfinnare. Men det mest häpnadsväckande är att så inte alls är fallet. Kvinnliga svenska uppfinnare har funnits och finns.[13] Förutom att museet haft utställningar som visat att det finns kvinnliga uppfinnare, så har flera av kvinnorna i fråga själva varit närvarande på Tekniska museet med sina föremål och visat dem för allmänheten.[14] Men inga föremål har emellertid förvärvats. Varför?

Många anledningar och delförklaringar till detta finns troligen, men den viktigaste orsaken – som jag uppfattar det – är sannolikt föreställningen om det manliga som norm för tekniken. Begreppen kvinnor och teknik har därmed inte varit tillräckligt självklart förenliga och de föremål som kvinnorna uppfunnit har inte uppfattats som tekniska, i varje fall inte tillräck-

Katalogkort i Maskinhallen.
FOTO NISSE CRONESTRAND, TEKNISKA MUSEETS ARKIV

ligt tekniska för att ta in i samlingen. De har avskiljts och tilldelats en tillfällig plats i anslutning till exempelvis Kvinnor och teknikdagarna. Här vill jag än en gång understryka – och detta gäller överlag – att jag inte nödvändigtvis uppfattar detta som ett resultat av en medveten konspiration, utan snarare som ett resultat av omedvetna föreställningar om manligt och kvinnligt som är så djupt rotade att de är svåra att se och förändra om de inte förs upp till ytan.[15]

Andra frågor kan emellertid ställas till föremålsbeståndet. Även om vi inte vet vem som använt just de specifika föremålen som museet har, vet vi ändå oftast genom andra källor vilket kön som använt tinget mest. Hur ser det ut om vi karaktäriserar manligt respektive kvinnligt i förhållande till föremålen som det som traditionellt kan knytas till respektive sfär, de ting som historiskt, socialt och kulturellt länkats mer till ena än det andra könet.[16]

Föreningen Quinnliga uppfinnare i Sverige, QUIS, i Tekniska museet 1993. Fr. v. Katarina Forsén, Margareta Jonason och Inger Lindqvist, ordförande i QUIS. FOTO RIGMOR SÖDERBERG, TEKNISKA MUSEETS ARKIV

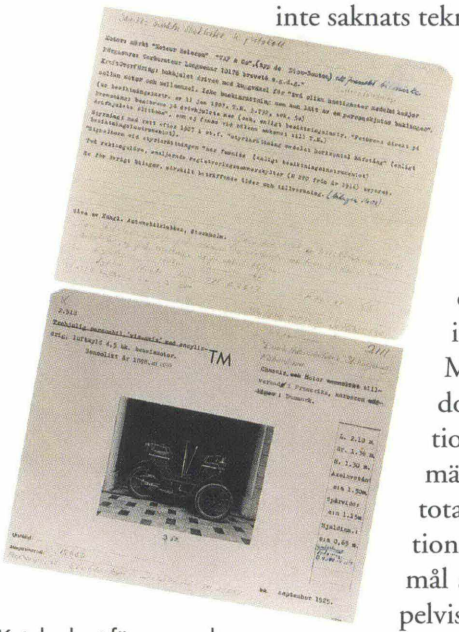
Vad visar katalogerna?

Det som är lättast att få syn på är den mängd av föremål som kan knytas till manligt respektive kvinnligt. Hur många föremål inom respektive grupp kan vi finna? Men med ett genusperspektiv räcker det emellertid inte med en enkel sortering av föremål på kön. Manligt och kvinnligt måste, med Scotts och Hirdmans synsätt, sättas i relation till varandra och maktaspekten tas i beaktande. Frågor som då blir viktiga är: Råder det en obalans i antalet föremål mellan grupperna? Vilka har fått företräde och vilka har hamnat i skymundan? Kan vi skönja ett mönster här? Har någon grupp systematiskt hamnat i bakvattnet eller är det slumpmässigt? Vad är det mer som skiljer föremålsgrupperna åt? Har föremål som kan länkas till antingen den manliga eller kvinnliga sfären behandlats olika? Hur i så fall? Skiljer sig klassificeringen åt? Har vissa fler undergrupper än andra? Hur är katalogiseringen utförd? Finns registreringsfotografier? Är föremålen uppmätta, finns användare angivet och hur ser historiebeskrivningen ut? Vilket annat kringmaterial finns i arkivet? Vad berättar bilagor, fotografier, gåvobrev och annat?

Därefter kan vi avgöra om något fält fått större värde än något annat. Då blir frågan viktig om vilka positioner det manliga och kvinnliga har till-

delats. Kan vi finna överordning och underordning? Vad har avskiljts och vad har införlivats? Är den manliga normen dominerande inom området? Om asymmetriska maktförhållanden råder måste frågan ställas om detta har någon betydelse. Vilka blir konsekvenserna av ojämlika maktrelationer? Kan dessa förändras så att förhållandena blir mer likvärdiga i framtiden? Hur?

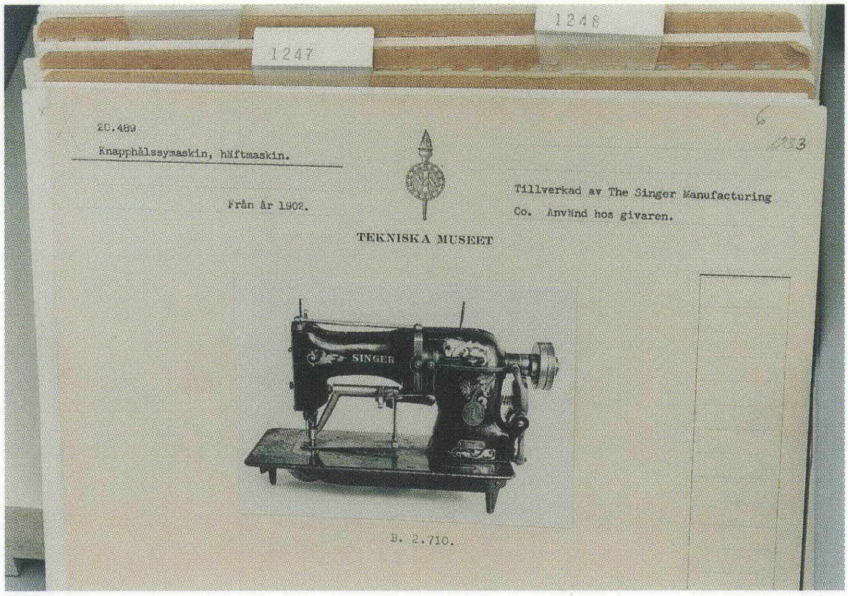
Vad hittar vi då om vi försöker se vilka föremål som kan sägas ha förvärvats från en traditionellt kvinnlig respektive manlig sfär? Samma mönster som tidigare upprepas här som i exemplen ovan. Det är svårt att hitta tydligt tekniska fält med kvinnliga förtecken i samlingen, även om det ju inte saknats tekniska konstruktioner i exempelvis hemmiljö.[17] Detta förstärker intrycket av det manliga som norm för den teknik som samlats på museet. Totalt finns det ett fyrtiotal plåtlådor med kataloglappar, som redan nämnts. De flesta bär innehållsdeklarationer som antyder att här finns framför allt grejer med anknytning till en traditionellt mansdominerad produktionssfär.[18] Det som tydligt knyter an till en traditionell kvinnosfär som hem och hushåll ryms i knappt en och en halv låda och utgör inte mer än knappa fyra procent av det totala beståndet.[19] Men när jag tittar närmare på innehållet i de sistnämnda lådorna visar de sig inte enbart rymma föremål från ett traditionellt kvinnligt område, för här finns till exempel en mängd rakapparater och en locktång speciellt för män. Så det totala antalet föremål som skulle kunna knytas till det traditionellt kvinnliga är alltså i själva verket ännu mindre. Föremål som jag föreställer mig kanske borde finnas, som exempelvis barnvagnar, finns exempelvis inte alls. Även Eva Hesselgrens genomgång av föremålsbeståndet 1994 visar att den del av samlingen som tydligt kan sammanföras med en historiskt uttalat kvinnlig värld är liten.[20]

Katalogkort för gammal bil.
FOTO TRULS NORD, TEKNISKA MUSEETS ARKIV

Eftersom tidsramen för mitt uppdrag varit begränsad har det inte varit möjligt att göra en fullständig inventering av alla föremål, vilket inneburit att jag dels i samråd med närmast föremålsansvariga och dels efter ett lite större diskussionsseminarium med flera på museet, koncentrerat mig på några föremålsgrupper. Bilar/symaskiner och rakdon/nålar var de grupper som valdes ut, därför att de var jämförbara på flera sätt: t ex material- och/eller tillverkningsmässigt, svensk produktion finns eller har funnits.

Hur ser det då ut mer i detalj? Har föremålen behandlats på samma sätt? Finns lika mycket uppgifter samlade kring dem? Bilar med tillbehör och symaskiner med tillbehör kan tjäna som exempel här.

Katalogkort för symaskin.
FOTO TRULS NORD, TEKNISKA MUSEETS ARKIV

Symaskinerna

Visserligen konstruerades symaskinen ursprungligen för manliga hantverkare. Den fick emellertid inget genomslag i denna manliga värld, men kom med tiden främst att knytas till en kvinnlig.[21] Därför kan symaskinen stå som exempel på en kvinnligt associerad föremålsgrupp.

Symaskiner finns det många av, hela 116 stycken. När det gäller tillbehören är det sämre beställt, de är bara 16 till antalet. Men symaskiner har, till skillnad mot många andra föremål från den traditionella kvinnosfären, en egen klassificeringsrubrik – "123 Symaskiner" – med hela åtta underrubriker.[22] Fast de är förhållandevis många är de inte alltid tydliga. Särskilt en klassificeringsrubrik både förbryllar och fångar mitt intresse. Det är "Icke definierbara system". Vad är det? Vad döljer sig bakom detta? Vad är det man inte lyckats definiera?

Jag drar åter ut den lite tröga, gnisslande, svarta lådan. Under denna rubrik finns bara ett enda katalogkort. Det tillhör en liten handdriven symaskin som benämns "Familjesymaskinen". Jag vänder på kortet och ser då en handskriven senare införd komplettering som berättar att det speciella med denna maskin är att pressarfoten matar fram tyget och att det är den enda symaskinen med denna egenskap som finns i samlingen. Det hade väl inte varit så svårt att definiera och namnge. Om intresse verkligen funnits. Om det ansetts som viktigt. Men nu är det inte så. Denna rubrik är den enda i sitt slag jag hittar i hela klassificeringslistan.

Kategorin "Speciella typer" är också lite intressant för här är två av symaskinerna leksaksmaskiner, men som alltså kommit att ingå i det vanliga beståndet. Leksakssymaskiner finns också placerade bland "Övriga leksaker", men dessa två har ingen brytt sig om att föra in under rätt kategori. Detta gäller inte för bilar. Små bilar – som inte är leksaker – finns, men de har status av modeller. Leksaksbilar namnges särskilt "Leksaksbilar och tåg".

Lite underligt är att flera av symaskinerna helt saknar uppgifter om varifrån de kommer, inte bara i äldre tid utan även bland senare års förvärv. På katalogkorten står det inte sällan: "Hittats i magasin" eller "Troligen från utställningen Josefin". *Josefin* var en symaskinsutställning som invigdes 1983. Om maskinerna härrör från den utställningen har de alltså ställts undan, glömts bort, för att sedan dyka upp igen, men då finns ingen kvar på museet som med säkerhet kan säga om de var med i *Josefin*, fast det inte gått mer än sexton år sedan utställningen. Symaskinerna förefaller alltså inte att ha rönt något nämnvärt intresse från museets sida sedan utställningen revs. De avskiljdes och tilldelades glömskans plats.

Hur ser då katalogkorten ut. De är förhållandevis tomma på information jämfört med många av bilarna med tillbehör. Kring de uppgifter som ändock finns nedtecknade förefaller det dessutom ofta råda en osäkerhet, till exempel vilken typ av maskin det är fråga om, årtal för tillverkning eller tekniska data. Frågetecken följer inte sällan efter informationen.

Många föremål förefaller emellertid vara uppmätta på längden, bredden och höjden – dock inte alla. Ibland finns tillbehören uppräknade, men ofta är de ospecificerade och kan i bästa fall ses uppradade på medföljande fotografi. Registreringsbilder finns dock inte i flera fall. Detta tyder på att föremålet saknats vid inventering och indikerar att det på ett eller annat sätt är förkommit.[23] På åtta katalogkort står det skrivet i klartext att de saknats vid genomgång av magasin, därutöver fattas fotografi på sju maskiner av okänd anledning. Det har alltså varit ett svinn på närmare tretton procent av hela symaskinsbeståndet om uppgifterna stämmer och om avsaknaden av registreringsfoto verkligen innebär att sakerna är borta.

Användare finns sällan angivna. Bland det hundratal katalogkort jag bläddrat igenom har jag bara lagt märke till en som en manlig namngiven rektor från Bollnäs använt, samt en som en icke namngiven eller titulerad farmor till givaren brukat. Bilagor finns ibland till symaskiner. Då är det fråga om tunna anteckningar på små lappar. Några bruksanvisningar finns också bevarade i mer eller mindre gott skick. Symaskiner har samlats in allt från museets start fram till våra dagar.

Förutom att tillbehören till symaskinerna är få till antalet, som nämndes ovan, är de även intressanta i en annan bemärkelse. De är samlade un-

der endast en enda klassificeringsrubrik, med den allmänt hållna benämningen "Tillbehör". Här finns allt från nålar, en symaskinslampa, en lös motor av okänd styrka, till skräddarkritor som upphittats i en av museets äldre maskiner okänt vilken. Som vi kommer att se nedan har bilarnas tillbehör däremot noggrant specificerats i skilda kategorier som fått egna namn.

Bilarna

Bilar är en föremålsgrupp som historiskt men även idag huvudsakligen kan knytas till en manlig sfär.[24] Enbart bilar med tillbehör fyller lika stort utrymme som alla de ovan nämnda föremål som skulle kunna knytas till en traditionellt kvinnlig sfär, vilket är knappt en och en halv plåtlåda eller grovt räknat dryga tusentalet accessionsnummer.

Här växer en imponerande och noggrant uppspaltad klassificering fram, där bilar och tillbehör benämnts och benats upp. Under inte mindre än 27 olika rubriker återfinner jag dem – och då är det ändå möjligt att jag missat något – vilket är mer än tre gånger så många som symaskinernas. Elektriskt drivna bilar har fått en egen rubrik och så även de med förbränningsmotorer. Även själva bilen och dess skilda beståndsdelar har specifi-

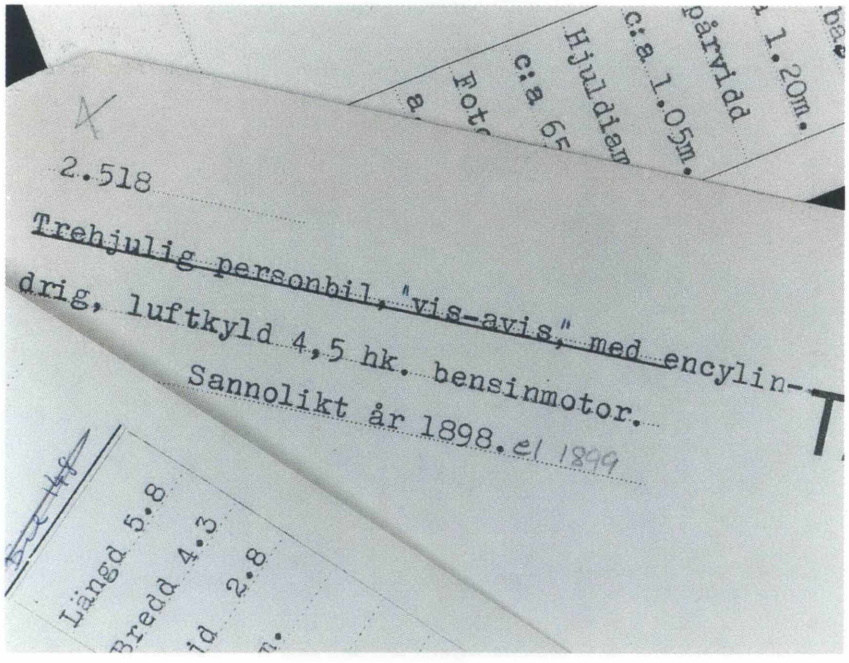
Man i trehjulig bil.
Foto Nisse Cronestrand, Tekniska museets arkiv

cerats. Chassi och kaross för sig, tändstift, förgasare och växellådor för sig. Symaskinernas trampor och mekaniska innanmäte har inte specificerats med samma omtanke, till exempel återfanns ju en lös motor, som nämnts ovan, under symaskinstillbehören.

Antalet bilar är däremot inte så stort, kanske av utrymmesskäl. Jag får dem till 63 stycken, lite mer än hälften av symaskinsbeståndet. Men det föreligger en stor skillnad i hur de samlats in och vilken kringkunskap som finns runt dem.

Katalogkorten för bilarna är mestadels mycket fylliga. Så gott som genomgående är föremålen uppmätta, med en för mig rörande noggrannhet. Inte bara längd, bredd och höjd finns med, utan även t ex axelavstånd, spårvidd, hjuldiameter. När det gäller symaskinerna finns däremot inte ens stygnlängden angiven.

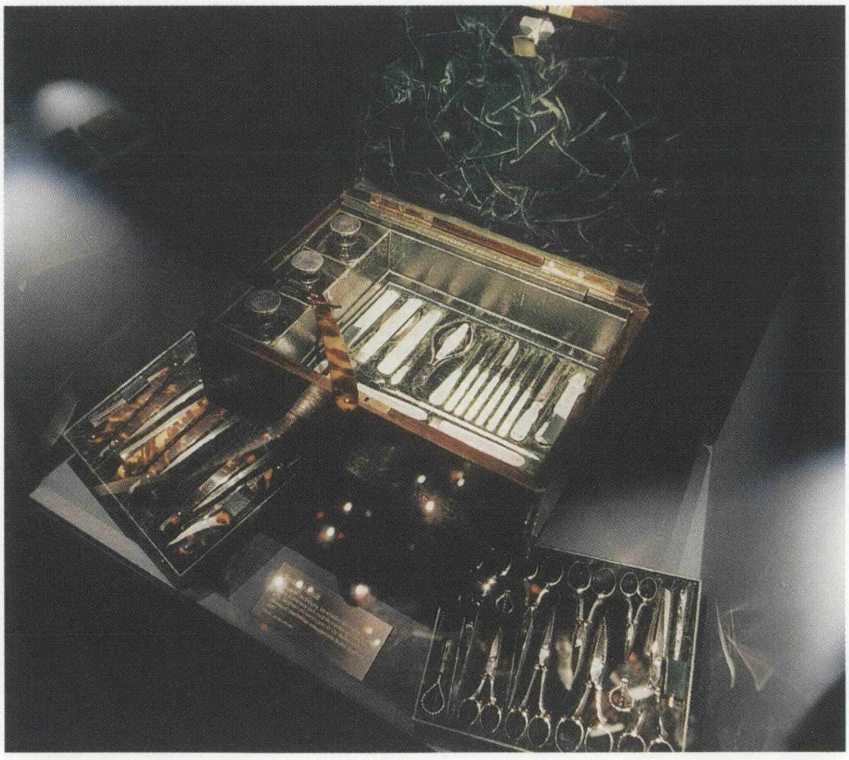
Tekniska data är oftast utförliga. Topp- eller medelhastighet finns stundom med. En var snabbast i tävlingen Paris-Marseille 1896 och hade då en medelhastighet av 24,3 km/tim, en annan var med vid en tävling i Belgien. För de elektrifierade symaskinerna finns inga topp- eller medelhastigheter angivna och i allmänhet inte heller motorstyrka. Dessa bör ju ha varierat under åren även för elsymaskiner, inte minst mellan dem för hemmabruk och industrisymaskinerna.

Katalogkort för bilar.
FOTO TRULS NORD,
TEKNISKA MUSEETS ARKIV

När det gäller bilarnas användare får vi inte sällan veta en del om dem och här handlar det uteslutande om män. Bland bilagorna finns ibland hela ägarförteckningar. Det mest slående med dessa bilagor i jämförelse med symaskinernas är kanske inte antalet – fastän de är fler för bilarna – utan omfånget på dem. För symaskinerna fanns, som nämnts, oftast små handskrivna lappar med magert innehåll eller slitna bruksanvisningar. När jag lyfte upp dessa bilagor verkade de ibland vara helt tomma, men när jag öppnade omslaget låg små pappersbitar där. När det gäller bilarna är bilagorna däremot tjocka och innehåller flera olika delar, allt från besiktningsinstrument, brev med fyllig historik, till tidningsartiklar som skrivits om föremålet, fotografier, skattemärken och räkenskaper. Även på katalogkorten återfinns många gånger uppgifter om bilens historia i sig, om den varit driftsäker eller behövt repareras mycket. Liksom symaskinerna har bilar med tillbehör samlats in från museets tidiga år till idag.

Det finns ett vakuum, en tomhet, en tystnad kring symaskinerna, som inte har motsvarighet för bilarna. Samma mönster upprepar sig till stor del när jag till exempel jämför föremålsgrupperna rakdon – som det inte finns ett enda exemplar av, bland de över trehundra posterna, som använts av en

Rakdon i föremålssamlingen utställda i Ferrumutställningen.
FOTO NISSE CRONESTRAND, TEKNISKA MUSEETS ARKIV

kvinna – och nålar, eller tittar på vems personhistoria, belöningsmedaljer och porträtt som samlats in. Saker med manliga förtecken förefaller genomgående ha skänkts mer uppmärksamhet

Jag skjuter igen lådorna, med konstaterandet att de manligt associerade föremålen har prioriterats: till antal, genom tilldelning av fler egna klassifikationsrubriker, genom att uppmätas och katalogiseras noggrannare. Tekniska data och funktioner har utretts mer detaljerat. Historik och användare finns oftare med. De förefaller inte ha kommit bort i samma utsträckning som exempelvis vissa symaskiner. Kvinnligt sammanlänkade föremål har däremot fått en underordnad betydelse, som symaskiner med tillbehör, eller avskiljts, som rakdonen.

Betydelsen av kön

Betyder då den asymmetriska fördelningen av föremål med kvinnlig och manlig anknytning något? Spelar det egentligen någon roll? Varför är det viktigt att ställa frågor om kön till ett museum? Ett museum bygger med hjälp av föremålen bilder av samhället i förfluten tid, som kan ligga både

Deltagare vid Kvinnor och teknikdagarna 1985 kring temat "Luft, skog och vatten". FOTO KAY DANIELSON, TEKNISKA MUSEETS ARKIV

relativt nära eller långt borta från vår egen tidsålder. Det förgångna förs fram till vår egen tidsepok och får innebörder, betydelser för dagens besökare. Museet skapar med detta – oftast omedvetet – förebilder som berättar hur vi människor kan förhålla oss till tingen även idag. Och detta inkluderar kunskap om hur vi ska vara som kvinnor och män, vilka positioner som är önskvärda att vi intar i förhållande till det som visas. Det anger annorlunda uttryckt gränser för vad som är möjligt och omöjligt. En möjlighet att antingen kunna identifiera oss eller inte, att känna oss tillhöriga eller avskiljda. Museerna är alltså med och skapar normalitet, det som är norm inom det specifika ämnesområde som behandlas och vad som inte är det.

För Tekniska museets del innebär det här att utställningarna blir normerande för vad som ska karaktäriseras som teknik och det antyder dessutom hur vi som män och kvinnor bör förhålla oss till området. För den lilla flickan som stod utanför museet i den bitande aprilvinden får bristen på föremål som kvinnor skapat, använt eller idag använder till följd att möjligheten för henne att ta till sig tekniskt kunnande och kunna identifiera sig med teknik minskar. Chanserna för att hennes intresse och nyfikenhet för området ska väckas reduceras därmed. Att tjejer och teknik inte självklart hör ihop blir en kunskap som också förstärks genom de vuxnas agerande. För pojken däremot blir det tvärtom. Sambandet mellan hans könstillhörighet och teknik stärks och han får bekräftelse både genom det som möter honom på museet och de vuxnas bemötande. Allt detta reproducerar, legitimerar och vidmakthåller rådande könsmaktstrukturer i samhället i stort, där kvinnor generellt sett i vårt land har en underordnad ställning.[25] Men det får också i förlängningen en förstärkande effekt på den rådande könsfördelningen inom teknikområdet, där män fortfarande dominerar, såväl när det gäller utbildning som yrkesverksamhet.[26] Från jämställdhetssynpunkt är detta en förlust, men även i en demokratisk och samhällsekonomisk mening.

Här har jag enbart koncentrerat mig på en liten del av föremålssamlingen – såväl bakom som framför kulisserna – och försökt se hur detta material är relaterat till kön. Det mesta är historia, även om samma mönster i viss mån kan skönjas vid insamling av föremål under 1990-talet,[27] vilket understryker vikten av att kön bör tas i beaktande i större utsträckning i framtiden vid förvärv såväl som utställningsbyggande.

Men bilden är inte enbart dyster, för museet har under senare år tagit betydelsen av kön på allvar på flera sätt. Jag vill särskilt nämna Teknorama som i sin undervisning speglar teknikhistorien genom tre kvinnliga vetenskapsmäns ögon och de årligen återkommande Kvinnor och teknik-dagarna. Den utvärdering av samlingen ur genusperspektiv som föregått denna arti-

kel är ett annat exempel, samt ett kommande projekt under hösten där hela museets verksamhet kommer att analyseras ur genusperspektiv. Med detta indikerar Tekniska museet att det vill ligga i täten genom att som ett av de första museerna i landet lyfta fram, problematisera och ställa mer djupgående frågor om kön.

NOTER

1. Uppdraget, som bestod i att undersöka museets föremålssamlingen, pågick under tiden 990510–990624 och initierades av avdelningschefen Helene Sjunnesson.
2. Se t ex Karlqvist (1997)
3. Klass, etnicitet eller generation kan ibland t ex ingå som en del i ett genusperspektiv, men kön är alltid den primära utgångspunkten. Tekniska museets föremål saknar tyvärr oftast kringuppgifter som skulle kunna fördjupa kunskapen i dessa riktningar. Dessa uppgifter förefaller inte ha varit intressanta att samla in. När det gäller klass skulle möjligen kunna sägas att samlingarna bärs upp av ting som tillhört ett bättre bemedlat samhällsskikt, för många föremål har skänkts av givare med titlar och adresser som indikerar en viss klasstillhörighet. Det skulle emellertid behöva göras en särskild undersökning för att fastställa om det verkligen stämmer, vilket det inte funnits utrymme för inom detta projekt.
4. Ett genusperspektiv består inte av ett enda allmängiltigt teoretiskt ramverk. Många olika riktningar finns inom disciplinen – för en genomgång av det akademiska ämnets utveckling, samt de teoretiska angreppssätt som varit dominerande se till exempel Ljung (1998), sid 221–260.Vilket angreppssätt som väljs för en undersökning styrs, som jag ser det, i mångt och mycket av det specifika ämnesområdets karaktär, dess historiska och sociala kontext, samt det kunskapsmål som ska uppnås.
5. Scott (1996), sidan 167.
6. När det gäller begreppen manligt och kvinnligt visar omfattande forskning att det inte finns någon fast enhetlig kärna, som varit densamma i alla kulturer och under skilda epoker, se t ex Thurén (1996)
7. Hirdman (1988) sidan 50–52. Hirdman har bland annat kritiserats för att en historisk determinism ligger inbakad i synen på genusordningen, det vill säga att genussystemet där mannen är norm blir en statisk ordning som inte är öppen för förändring eller uttryckt på ett annat sätt: En oföränderlig ordning där mannen alltid är norm; Carlsson Wetterberg (1992) och Hagemann (1994). Men historisk determinism behöver inte nödvändigtvis bli slutsatsen om genusordningen uppfattas som ett öppet system med möjlighet till förändring.
8. Se Young (1990) sid 41f.
9. Se t ex Liungman (1974) sid 528 Nationalencyklopedin (1992), sid 388.
10. Enligt uppgift från Tekniska museets bibliotekarie Inger Björklund.
11. Jfr Hugo (1999) där han liknade Maskinhallen med en begravningsplats, där skyltarna fungerade som gravstenar med text och årtal. Dock gjorde han inga reflektioner om föremålens förhållande till kön.
12. Möjligen skulle också den rulle med papper från Tetra Pak som museet har kunna rymmas under rubriken. Ruben Rausings fru var den som kom på hur problemet med påfyllningen av mjölk i tetraeden skulle lösas, men hon är emellertid inte angiven som uppfinnare av patentet enligt Jonasson (1996) sid 17.

13. *Quinnliga Uppfinnare I Norden* (1992) sid 27–48 och Löfgren (1982) sid 154–157.
14. Dædalus 1995 sid 214.
15. Se Young (1990) sid 41f.
16. Se t ex Frykman (1979). Där visar de att hemmet och den därtill hörande reproduktiva sfären varit kvinnans domän och mannens det som tillhört offentligheten, en indelning som accentuerades i och med industrialismen. Dikotomin offentligt/privat är också starkt förbunden med det betalda respektive det obetalda arbetet vilket bland annat Rita Liljeström framhållit i t ex Liljeström (1979).
17. I princip finns inget formellt hinder – i t ex museets stadgar – för att museet skulle ha kunnat samla en stor mängd tekniska föremål från exempelvis hemmiljö eller en speciellt kvinnopräglad arbetsmiljö. Om vi ser till det sistnämnda så har museet på senare år avskiljt exempelvis den textila industrihistorien, vilken tidigare ingick som en del i basutställningarna. Dessa föremål finns numera på Borås textilmuseum. Teknikbegreppet förefaller ha snävats in och i detta avseende med åren kommit att stå för en alltmer mansdominerad teknisk värld.
18. "Bilar, Kraftmotorer, Malm och mineraler, Gruvdrift, Bergsvetenskap, Geodesi och Aviatik" är några exempel på lådornas rubriker.
19. De finns under rubrikerna "Värme- och kylteknik, Matlagning, Symaskiner, Hushållsredskap, Städning och Hem och hushåll". Enbart rubriken "Bilar, tillbehör" upptar nästan en lika stor plats i samlingarna.
20. Hesselgren (1994) sid 53.
21. Waldén (1990).
22. Symaskiner finns även under skomakeri och som trådspolningsmaskin under rubriken vävning, vilka jag bortser ifrån här.
23. Enligt uppgift av sektionschef Matts Ramberg.
24. Se t ex Jung (1964) sid 183, där han ger exempel på bilen som feminint objekt för mannen. Bilen har historiskt sett, men även idag, framför allt använts av män. Se t ex SIFO (1993).
25. Se t ex SCB (1998) och Kommunförbundet (1998).
26. Se t ex Karlqvist (1996) sid 11–14.
27. Vid en snabbgenomgång av primärliggaren från 1993 och framåt återfanns att av de cirka två tusen föremål som förvärvats så kan bara 17 procent sägas knyta an till en traditionellt kvinnlig sfär eller ungefär 350 saker. Däremot verkar föremålen vara likvärdigt uppmätta och tekniska data utredda.

REFERENSER

Carlsson Wetterberg, Christina (1992) "Från patriarkat till genussystem – och vad kommer sedan?" i *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 1992:3.

Dædalus 1995. Stockholm.

Frykman, Jonas och Löfgren, Orvar (1979) *Den kultiverade människan.* Lund.

Hagemann, Gro (1994) "Postmodernismen en användbar men opålitlig bundsförvant." i *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 1994:3.

Hesselgren, Eva (1994) *Teknik- och industrihistoriska samlingar vid svenska museer – en inventering.* Stockholm.

Hirdman, Yvonne (1988) "Genussystemet – reflexioner kring kvinnors sociala underordning." i *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 1988:3.

Hugo, Peter (1999) "Tekniska museet som terapeut", föredrag på Tekniska museets jubileumsseminarium den 17 juni 1999.

Jonasson, Margareta (1996) "Qvinnliga Uppfinnare i Sverige" i *Teknik & Kultur* 1996:3. Huddinge.

Jung, Carl (1964) *Människan och hennes symboler.* Stockholm.

Karlqvist, Anna (1997) *Från eftersatt till eftersökt. Om kvinnliga studeranden på Kungl Tekniska Högskolan.* Stockholm.

Kommunförbundet (1998) *Härifrån till jämställdheten. Huvudrapport från programberedningen Kommunerna och jämställdheten.* Stockholm.

Liungman, Carl (1974) *Tanketecken. Symbolers semiotik – västerländska ideogram.* Malmö.

Liljeström, Rita (1979) *Kultur och arbete.* Stockholm.

Liljeström, Rita (1985) *Arbetstid, driftstid och social tid.* DELFA Rapport 14. Stockholm.

Ljung, Margareta (1998) "Feministisk teori." i *Moderna samhällsteorier. Traditioner riktningar teoretiker.* Stockholm.

Löfgren, Ragnhild (1982) "Kvinnliga uppfinnare – finns det?" i *Gnistor från kvinnor och teknikveckan våren 1982.* Stockholm.

Nationalencyklopedin (1992) Åttonde bandet.

Quinnliga Uppfinnare I Norden (1992) Stockholm.

SCB, Statistiska Centralbyrån (1998) *På tal om kvinnor och män. Lathund om jämställdhet.* Stockholm.

Scott, Joan Wallach (1996) "Gender: A Useful Category of Historical Analysis." i Joan Wallach Scott (red) *Feminism and history.* Oxford.

SIFO (1993) *Kvinnor och män...om bilen: Rapport för Sveriges Kvinnliga Bilkårer om en SIFO-undersökning i november 1993.* Stockholm.

Thurén, Britt-Marie (1996) "Om styrka, räckvidd och hierarki, samt andra genusteoretiska begrepp." i *Kvinnovetenskaplig tidskrift 3–4* 1996.

Waldén, Louise (1990) *Genom symaskinens nålsöga.* Stockholm.

Young, Iris Marion (1990) *Justice and the Politics of difference.* Princeton.